

mate een Pyrrhusoverwinning' was — in de jaren erop keerden de kerkleden zich massaal af van deze bevindelijke spiritualiteit.' Een pijnlijke, eerlijke conclusie.

G. J. Schutte

C. van Renselaar, *Partij in de marge. Oorlog, goud en de Nederlandsche Bank* (Dissertatie Leiden 2005; Amsterdam: Boom, 2005, 382 blz., € 29,50, ISBN 90 8506 184 9).

De fascinatie voor goud is van alle tijden. Ze spruit vermoedelijk ook voort uit het feit dat goud wordt begeerd om zichzelfswil maar bovendien de functie vervult van ruilmiddel en middel tot waardeaanhouding. Beide zijn monetaire functies en verschaffen het goud mede zijn betovering en mystieke aantrekkingskracht. Die wordt wellicht nog versterkt door de vitale rol van het gele metaal in het monetaire optreden van de klassieke centrale banken bij de uitvoering van hun wisselkoersbeleid en het handhaven van het maatschappelijk vertrouwen in bankbiljetten als oudste gedaante van fiduciair geld. Maar thans is dat grotendeels historie ook al omdat giraal geld thans het voornaamste bankgeld is. Ook de monografie van C. van Renselaar gaat over een lang vervlogen tijd al liggen de beschreven gebeurtenissen nog niet zo ver weg. Haar boek beziet het goud van de Nederlandse centrale bank, op dit moment haar werkgever. Dit geschiedt niet zozeer uit monetair oogpunt maar als voorwerp van roof in de Tweede Wereldoorlog door de Duitse bezetter. Deze begeerde het Nederlandse goud vanwege zijn functie als internationaal betaalmiddel. Van deze goudroof en van het voor de teruggave ervan verrichte speurwerk en diplomatieke inspanningen na afloop van de oorlog brengt dit boek verslag uit. De auteur doet dat op een bewonderenswaardig uitvoerige en historisch breed gedocumenteerde wijze. De uitkomst is een boeiend, met vaardige pen geschreven relaas van zeldzame kleine successen en talrijke grote mislukkingen in de internationale monetaire diplomatie van ons land. Geen opwekkend beeld derhalve, maar allerminst zielig en er is dan ook geen ruimte voor zelfbeklag. Integendeel en dat laat dit boek overtuigend zien.

Kern en uitgangspunt van dit verhaal is het onomstotelijke feit dat de bezetter 145.674 kg fijn goud uit ons land wegvoerde wat overeenkwam met 432,6 miljoen gulden. Dit was de goudvoorraad van 113.755 kg fijn die zich op de dag van de capitulatie, 15 mei 1940, nog in Nederland bevond, alsmede het nadien ingevorderde goud van particulieren op grond van een deviezenmaatregel uit mei 1940. Daardoor verwierf de bank in de loop van 1940 nog 35.476 kg goud. Overigens was het ten tijde van de capitulatie in de kluisen van de Nederlandsche Bank aanwezige goud, zo rapporteert de schrijfster, 20% van de totale Nederlandse officiële goudvoorraad die wegens de oorlogsdreiging grotendeels al naar het buitenland was overgebracht. De geschiedenis van het terugvinden en vorderen van de roof van deze ruim 145.000 kg goud is het onderwerp van dit boek. Hiervan bevond zich overigens op het einde van de oorlog slechts nog een klein gedeelte in Duitsland omdat de Duitsers het hadden gebruikt als betaalmiddel voor hun invoer. Hierdoor was ook het Nederlandse goud verspreid geraakt over een aantal zogeheten neutrale landen met Zwitserland voorop, maar ook in Zweden, Spanje en Portugal. Het internationale overleg

en geopolitieke overwegingen, die als gevolg hiervan een grote rol gingen spelen, krijgen dan ook met recht ruime aandacht in deze geschiedschrijving van de goudrestitutie aan ons land.

In grote lijnen is deze geschiedenis reeds beschreven in mijn *Tussen behoud en vernieuwing. Geschiedenis van de Nederlandsche Bank 1948-1973* (Den Haag, 2000) waar het op de bladzijden 504-508 aan de orde komt in het kader van het deviezenbeleid. Uitvoeriger maar minder beleidsmatig schenkt ook G. Aalders in zijn nadien verschenen *Eksters. De nazi-roof van 146 duizend kilo goud bij de Nederlandsche Bank* (Amsterdam, 2002; door mij besproken in *BMGN*, CXVIII (2003) 144-145) er aandacht aan. Van Renselaar komt echter de verdienste toe dit grondig en uitputtend gedocumenteerd te doen zodat de overbekende feiten nu een wetenschappelijk verantwoorde inkleuring krijgen die oordeelsvorming mogelijk maakt.

Centraal in het proces van de teruggave van het gestolen goud was een aantal verdragen en de instelling door Engeland, Frankrijk en de VS van de Tripartiete Goud Commissie (TGC) in 1945. Die werd door deze voormalige geallieerden belast met het bijeenbrengen van het monetaire roofgoud, de vaststelling van de rechtmatigheid van de claims en de toewijzing aan de desbetreffende landen. Dat was een ingewikkelde taak vol politieke gevoeligheden en technisch-administratieve valkuilen. De principiële opzet was al het geroofde en teruggevonden monetaire goud in een gemeenschappelijke pot te storten. Alle betrokken tien landen, waaronder Nederland, die aanspraak maakten op goudrestitutie kregen de mogelijkheid hun claim in te dienen en de bewijzen daarvoor aan te dragen. Het beschikbaar komende monetaire roofgoud zou vervolgens naar rato van de erkende claims verdeeld worden tussen de getroffen landen. Van de Nederlandse claim werd 35.476 kg niet erkend als monetair goud omdat de Nederlandse autoriteiten de TGC niet wisten overtuigen van het monetaire karakter, een falen dat volgens Van Renselaar mede valt toe te schrijven aan ondoelmatig optreden van de Nederlanders zelf.

De uitkering geschiedde in fasen al naar het beschikbaar komen van het goud en de politieke situatie. Drie landen kregen in 1947 al een eerste toewijzing uit de goudpool, te weten België, Luxemburg en Nederland, dat 35.890 kg kreeg. Dat was minder dan de helft van de toewijzing aan België, dat in een aanzienlijk gunstiger onderhandelingspositie verkeerde door de steun van Frankrijk, dat België moreel en politiek schatplichtig was. In de loop van 1948 ontving Nederland een tweede uitkering van ruim 30.000 kg. De derde tranche, 4.100 kg, ontving Nederland in 1973 en de slotuitkering in 1998 toen de TGC ook werd opgeheven.

De langdurigheid van dit restitutieproces weerspiegelt het eindeloze politieke getouwtrek om erkenning van de claims en de onzekerheid rond het terugkrijgen van het geroofde goud in een aantal landen. Het boek maakt duidelijk dat met name Zwitserland daar een weinig toeschietelijke rol in speelde maar ook landen als Portugal, Spanje en Turkije toonden weinig medewerking omdat zij per saldo op de politieke steun van de VS konden terugvallen die de goudkwestie onderdeel maakte van haar machtspolitiek. Zweden daarentegen stelde zich heel coöperatief op en stortte 6.000 kg als Nederlands geïdentificeerd goud in de pool. De beschrijving van dat alles staat voorbeeldig in de hoofdstukken 3 tot en met 6. Deze vormen de hoofdmoot van het boek en geven het een bijzondere charme met prachtige inkijkjes in de dominante betekenis van

het geopolitiek opportunisme van de grote mogendheden. De geringe betekenis van Nederland in dit politieke speelveld wordt daarbij overduidelijk. Hoe dit ook zij, Nederland ontving uiteindelijk 71.820 kg van zijn in de oorlog geroofde goud terug. Dat komt overeen met bijna 50% van zijn oorspronkelijke claim en is iets meer dan 65% van de door de TGC erkende claim.

De vier hoofdstukken die dit alles bespreken bieden een nauwgezet en zorgvuldig gedocumenteerd verslag van de inspanningen van Nederlandse zijde om zo veel mogelijk terug te krijgen van het door de bezetter weggevoerde goud. Toch blijft dat verslag naar mijn oordeel voornamelijk beschrijvend van aard en daar ligt de opvallende sterkte en tevens zwakte van deze studie. Wat geheel ontbreekt is enigerlei vorm van analyse. Hierbij kan men aan verschillende zaken denken. In de eerste plaats zou men zich kunnen afvragen wat de maatschappelijke gevolgen waren van de goudroof in het licht van de benarde deviezenpositie in de eerste jaren na afloop van de oorlog. Hieraan wordt geheel voorbijgegaan en dat is vreemd, want beleidsinspanningen doe je ergens voor. Het ontbreken van aandacht voor de economische implicaties wordt nog merkwaardiger als men weet — en de schrijfster had dat kunnen weten — dat in de boven vermelde geschiedenis van de Nederlandsche Bank over het tijdvak 1948-1973 een poging is gedaan deze gevolgen zelfs te kwantificeren. De uitkomst van die cliometrische analyse was dat de goudroof het economisch herstel vermoedelijk enkele jaren heeft vertraagd. Echter, de hier besproken monografie zwijgt over dit economisch aspect in alle talen.

Evenzo kan men zich afvragen hoe belangrijk de goudroof kwantitatief is geweest in het licht van de algehele roof. Ook daarover lezen we weinig — uit het boek kan worden becijferd dat het percentage ongeveer een half beliep — en dat roept de vraag op of de hardnekkige inspanningen op dit goudvlak de maatschappelijk meest optimale zijn geweest. Ook rijst de vraag waarom de schrijfster zich niet heeft afgevraagd of over de gevoerde diplomatie niet enige analytische verheldering mogelijk is, bijvoorbeeld door een beroep te doen op de in dit verband niet ongebruikelijke speltheorie (een fraai en recent voorbeeld met relevantie voor de onderhavige monografie is B. Acemoglu, J. A. Robinson, *Economic origins of dictatorship and democracy* (Cambridge, 2005)). Natuurlijk, dit soort analyses levert zelden keiharde conclusies op maar opent wel de mogelijkheid tot hypothesevorming en dat element ontbreekt vrijwel geheel in dit boek.

Een geheel ander punt van kritiek zou kunnen zijn de tweeslachtigheid van de gekozen opzet. Enerzijds is die zeer *to the point*, met name in de hoofdstukken 3 t/m 6. Anderzijds missen de beginhoofdstukken elke *focus*. Zij lijken te gaan over alles en nog wat zonder dat duidelijk wordt wat hun belang is voor het hoofdonderwerp, behalve wellicht het veelvuldig voorkomen van de vier letters uit het woordje goud. Bovendien doen de daar gegeven beschouwingen vermoeden dat de economische wereld een voor de schrijfster vreemde wereld is, waarvoor geen plaats is in haar overwegend historisch universum. Hierdoor is haar lezenswaardige studie naar alle waarschijnlijkheid eerder een ouderwets degelijke diplomatiek-historische dan een moderne economisch-historische studie. Deze indruk wordt nog versterkt door het ontbreken van een scherpe conclusie, al moet gezegd worden dat die soms wel zwak doorklinkt in het onuitgesproken oordeel dat het magere resultaat van de jarenlange inspanningen ten dele eigen schuld is geweest. Toch zou een

voorzichtige afweging in dat verband van de maatschappelijke baten en lasten niet misplaatst zijn geweest en deze studie een historisch duidelijk profiel hebben verschaft.

Over één stevige conclusie van deze studie wil ik daarom niet zwijgen omdat die zo onnodig ronkend en gezagsgetrouw overkomt. Dit betreft de laatste zin van dit boek. Nadat is geconstateerd dat Nederland slechts vier procent van de geleden oorlogsschade vergoed heeft gekregen lezen we daar: 'In dit licht hebben de inspanningen om het geroofde goud terug te krijgen, een naar verhouding blinkend resultaat opgeleverd.' Wat je hiervan ook mag vinden, als te toetsen hypothese lijkt me dit een aardige slotsom van een boek dat in tal van opzichten lezenswaardig en boeiend genoemd mag worden en alles in zo mooi Nederlands opgeschreven heeft.

M. M. G. Fase

J. M. Pekelharing, *De nieuwsbladpers in Nederland. Ontwikkeling van de lokale pers aan de hand van zestig jaar NNP (1945-2005)* (Amsterdam: Boom, 2005, 359 blz., € 35,-, ISBN 90 8506 118 0).

Toen ik opgroeide, noemden we de lokale krant altijd 'het plaatselijke sufferdje.' Een vrij denigrerende benaming, maar via de televisie werden we op de hoogte gehouden van wat er in de wereld speelde en in het dagblad lezen we uitgebreid achtergrondartikelen bij dit wereldnieuws. Geïnteresseerd in de verrichtingen van de plaatselijke voetbalclub en de dorpspolitiek was ik nauwelijks. Maar naarmate ik opgroeide, ben ik me steeds meer gaan interesseren voor het 'lokale.' Op een gegeven moment besef je dat de kap van een monumentale boom in je straat mogelijk meer een aantasting van je leven is dan de kap van duizenden hectare tropisch regenwoud in Brazilië. Als historicus ben ik de lokale krant tevens gaan waarderen als een prachtige bron. Hij laat zien hoe de wereld in een kleine gemeenschap langzaam verandert. Vaak liggen hier grote (inter)nationale ontwikkelingen aan ten grondslag, maar juist de weerslag hiervan op het lokale is erg boeiend. Het is dan ook verheugend dat er nu een studie verschenen is over de ontwikkeling van deze lokale pers in het naoorlogse tijdperk. Dit werk is geschreven door journalist Jan Maarten Pekelharing, die hiervoor jarenlang onderzoek heeft verricht.

Pekelharing schetst een boeiende geschiedenis. Veel nieuwsbladen zijn ooit begonnen als uitgave van een plaatselijke drukker. Naast uitgever was hij tevens hoofdredacteur. Hij drukte zijn stempel op de krant met zijn hoofdredactionele kanttekeningen bij lokale en regionale ontwikkelingen. In de jaren zestig bleven lokale kranten onder een eigen directie onafhankelijk, maar veel kranten werden onderdeel van (dagblad)concerns. Deze 'concernkranten' maakten zich op een of andere manier los van de plaatselijke gemeenschap. Zo kwamen er vaak kritische journalisten met een gedegen professionele opleiding, maar die zagen de lokale krant dikwijls als een opstapje naar de grote dagbladen. Zowel de uitgever als de journalisten kwamen vaak niet langer uit het dorp of de streek waar de krant over ging. Bovendien werden tal van plaatselijke redactiekantoren gesloten door de aanschaf van aanvankelijk grote, dure computers, die de teksten verwerkten die vervolgens op het hoofdkantoor tot een krant moesten leiden.

voorzichtige afweging in dat verband van de maatschappelijke baten en lasten niet misplaatst zijn geweest en deze studie een historisch duidelijk profiel hebben verschaft.

Over één stevige conclusie van deze studie wil ik daarom niet zwijgen omdat die zo onnodig ronkend en gezagsgetrouw overkomt. Dit betreft de laatste zin van dit boek. Nadat is geconstateerd dat Nederland slechts vier procent van de geleden oorlogsschade vergoed heeft gekregen lezen we daar: 'In dit licht hebben de inspanningen om het geroofde goud terug te krijgen, een naar verhouding blinkend resultaat opgeleverd.' Wat je hiervan ook mag vinden, als te toetsen hypothese lijkt me dit een aardige slotsom van een boek dat in tal van opzichten lezenswaardig en boeiend genoemd mag worden en alles in zo mooi Nederlands opgeschreven heeft.

M. M. G. Fase

J. M. Pekelharing, *De nieuwsbladpers in Nederland. Ontwikkeling van de lokale pers aan de hand van zestig jaar NNP (1945-2005)* (Amsterdam: Boom, 2005, 359 blz., € 35,-, ISBN 90 8506 118 0).

Toen ik opgroeide, noemden we de lokale krant altijd 'het plaatselijke sufferdje.' Een vrij denigrerende benaming, maar via de televisie werden we op de hoogte gehouden van wat er in de wereld speelde en in het dagblad lezen we uitgebreid achtergrondartikelen bij dit wereldnieuws. Geïnteresseerd in de verrichtingen van de plaatselijke voetbalclub en de dorpspolitiek was ik nauwelijks. Maar naarmate ik opgroeide, ben ik me steeds meer gaan interesseren voor het 'lokale.' Op een gegeven moment besef je dat de kap van een monumentale boom in je straat mogelijk meer een aantasting van je leven is dan de kap van duizenden hectare tropisch regenwoud in Brazilië. Als historicus ben ik de lokale krant tevens gaan waarderen als een prachtige bron. Hij laat zien hoe de wereld in een kleine gemeenschap langzaam verandert. Vaak liggen hier grote (inter)nationale ontwikkelingen aan ten grondslag, maar juist de weerslag hiervan op het lokale is erg boeiend. Het is dan ook verheugend dat er nu een studie verschenen is over de ontwikkeling van deze lokale pers in het naoorlogse tijdperk. Dit werk is geschreven door journalist Jan Maarten Pekelharing, die hiervoor jarenlang onderzoek heeft verricht.

Pekelharing schetst een boeiende geschiedenis. Veel nieuwsbladen zijn ooit begonnen als uitgave van een plaatselijke drukker. Naast uitgever was hij tevens hoofdredacteur. Hij drukte zijn stempel op de krant met zijn hoofdredactionele kanttekeningen bij lokale en regionale ontwikkelingen. In de jaren zestig bleven lokale kranten onder een eigen directie onafhankelijk, maar veel kranten werden onderdeel van (dagblad)concerns. Deze 'concernkranten' maakten zich op een of andere manier los van de plaatselijke gemeenschap. Zo kwamen er vaak kritische journalisten met een gedegen professionele opleiding, maar die zagen de lokale krant dikwijls als een opstapje naar de grote dagbladen. Zowel de uitgever als de journalisten kwamen vaak niet langer uit het dorp of de streek waar de krant over ging. Bovendien werden tal van plaatselijke redactiekantoren gesloten door de aanschaf van aanvankelijk grote, dure computers, die de teksten verwerkten die vervolgens op het hoofdkantoor tot een krant moesten leiden.